

Чекирова А.К.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ КАЛКТЫН МИГРАЦИЯСЫНА
УКУКТУК МҮНӨЗДӨМӨ

Чекирова А.К.

ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

A.K. Chekirova

THE LEGAL CHARACTERISTICS
OF POPULATION MIGRATION KYRGYZ REPUBLIC

УДК: 342.92

Эгемендүүлүк дооруна өткөндөн баштап Кыргызстан миграция көйгөйүнө туш болду. Миграция процессин мамлекеттик башкаруу саясий-укуктук көз караш менен социалдык көрүнүш катары каралышы керектиги талашсыз. Миграциянын кыймылына жана анын өсүшүнө негизинен өлкөнүн экономикалык динамикасынын туруксуздугу жана ички эмгек рыногундагы абалдын төмөндөшү таасир этүүдө. Республикада жумуш ордуларынын жана киреше булактарынын кескин азайышы калктын миграциялык агымынын өсүүсүнө алып келди. Бул көрүнүш миграцияны жөндөө чөйрөсүндө мамлекеттик саясатты күчөтүүнү талап кылат. Макалада калктын миграциясына анын өзгөчөлүктөрүн ачуу менен укуктук мүнөздөмө берилет, ошондой эле миграциянын түрлөрүн анализдөө менен ички жана тышкы миграциялардын себептери кеңири талкууланат.

Негизги сөздөр: миграция, укук, ички миграция, тышкы миграция, миграциялык процесс, калк.

С переходом в эпоху суверенитета Кыргызстан столкнулся с проблемой миграции. Государственное управление миграционного процесса безусловно, должна рассматриваться с политико-правовой точки зрения как социальное явление. На формирование и развитие миграционного движения в основном влияют неустойчивость экономической динамики страны и ухудшения состояния внутреннего рынка труда. В результате резкого сокращения рабочих мест и уменьшения возможностей получения доходов внутри страны начался миграционный отток населения. Это явление требует усиления государственной политики в сфере регулирования миграции. В статье дается правовая характеристика миграции населения и раскрывается ее особенности. Анализируются виды миграции и причины возникновения внутренней и внешней миграции.

Ключевые слова: миграция, право, внутренняя миграция, внешняя миграция, миграционный процесс, население.

With the transition to the era of sovereignty, Kyrgyzstan faced a migration problem. State management of the migration process should certainly be considered from a political and legal

point of view as a social phenomenon. The formation and development of the migration movement is mainly affected by the instability of the country's economic dynamics and the deterioration of the state of the internal labor market. As a result of a sharp shrinking of jobs and a decrease in the possibilities of earning income within the country, a migration outflow of the population began. This phenomenon requires strengthening of state policy in the field of migration regulation. The article provides a legal description of population migration and reveals its features. The types of migration and the causes of internal and external migration are analyzed.

Key words: migration, law, internal migration, external migration, migration process, population.

Дүйнөлүк тарыхтын өсүүсү негизинен миграция тарыхынын өсүүсүнө дал келет, анткени миграциянын таасири астында аймактар жана өлкөлөр түзүлүп, коомдук түзүлүш, экономикалык, саясий жана маданий жашоо калыптанган.

Калктын миграциясы - жашаган жеринин өзгөрүшү менен байланышкан калктын кыймылы. Калктын миграциясы, бир жагынан, адамдардын ортосундагы өнүгүп жаткан коомдук мамилелердин ажырагыс бөлүгү, экинчи жагынан, бул адамдардын турмушунун бардык чөйрөлөрүндөгү көйгөйлөрдүн көрсөткүчү.

Коомдун ажырагыс атрибуту катары калктын миграциясы өнүгүүнүн ар бир баскычында сапаттык өзгөрүүлөргө дуушар болот. Ар кандай социалдык көрүнүштөр сыяктуу эле, миграциялык процесстер да бир топ татаал жана изилдөөгө муктаж.

Мамлекеттин ишмердүүлүгү менен жөнгө салынган коомдук турмуштун көптөгөн чөйрөлөрүндө миграция саясаты биздин өлкө үчүн эң татаал, карама-каршы саясаттын бири болуп саналат.

Бул Кыргызстандын улуттук кызыкчылыктарына гана эмес, коопсуздукту камсыз кылуу, экономиканын өнүгүшүнө өбөлгө түзүү, демографиялык потенциалды

жогорулатуу, ошондой эле анын түздөн-түз катышуучулары болуп саналган адамдардын – мигранттардын жана кабыл алуучу калктын кызыкчылыктарын эске алуу менен, алардын укуктарынын ишке ашышын жана корголушун камсыз кылуу керек.

Көптөгөн башка чөйрөлөрдөн айырмаланып, ал адамдын жашоосунун айрым жактарына гана таасир этпестен - ден-соолук, билим берүү, жумушка орношуу - алардын татаал трансформациясын, жашоо шарттарынын түп-тамырынан бери өзгөрүүсүн камтыйт. Демек, бул жерде каталардын жана ойлоңулбаган аракеттердин кесепети ушунчалык оор.

Миграциялык саясаттын структурасы жана тизмеси ар кандай жана ар түрдүү - мыйзамсыз миграцияга каршы туруудан баштап, иммигранттарды алдыга жылдырууга жана жумушка тартууга чейин, ички миграциялык процесстерди оптималдаштыруудан тартып, чет жактагы мекендештерди тартууга чейинки иш-аракеттерди камтуусу зарыл.

Дал ушул акыркы багыт, биринчи кезекте, анын долбоорлорунун өнүгүшүнүн жаңылыгына, ишке ашырууда орун алган кыйынчылыктарга байланыштуу, өзгөчө көңүл бурууну жана изилдөөнү талап кылат.

Калктын миграциясы - бул экономикалык структуранын өзгөрүшү жана өндүргүч күчтөрдүн жайгашуусу, калктын социалдык жана эмгек мобилдүүлүгүнүн өсүшү менен тыгыз байланышкан татаал социалдык процесс.

Калктын миграциясын талдоодо анын бир катар мүнөздөмөлөрү боюнча классификацияланат. Ушул классификациялардын эң маанилүүлөрүнө токтололу:

1. Кесип өткөн чек аралардын мүнөзүнө жараша калктын *тышкы* жана *ички* миграциясына бөлүнөт.

Мамлекеттик чек аралардан өткөн миграция, же өлкөнүн чегинен тышкары жерлерге көчүү тышкы миграция деп аталат. Ал өз кезегинде континенттер аралык (мисалы, 19-20-кылымдардагы европалыктардын чет өлкөлөрдөгү массалык миграциясы) жана континенталдык (мисалы, Европанын айрым өлкөлөрүнөн - Италиядан, Испаниядан, башка өлкөлөрүнөн - Германия, Франция, ж.б.) болуп бөлүнөт.

Ички миграцияга бир мамлекеттин ичиндеги административдик же экономикалык географиялык райондордун, калктуу конуштардын ортосунда көчүп жүрүү кирет, башкача айтканда көчүү өлкө ичинде болсо – ички миграция деп аталат. Ички миграциянын негизги түрлөрү айыл жерлеринен шаарларга көчүү жана райондор аралык миграция болуп саналат.

2. Убакыттык мүнөздөмөлөрдүн негизинде же мөөнөтүнө жараша миграция *туруктуу* (кайтарылгыс),

убактылуу, *сезондук* жана *маятниктик* миграцияларга бөлүнөт.

Кайрылгыс миграция туруктуу жашаган жеринин акыркы өзгөрүшү менен байланыштуу. Мындай миграциянын мисалы айыл-шаар миграциясы.

Убактылуу миграция узак мөөнөткө, бирок чектелген, көбүнчө алдын-ала белгиленген мөөнөткө көчүрүүнү камтыйт, бул адатта жумуш орду менен байланыштуу. Көпчүлүк жумушчуларды бир өлкөдөн экинчи өлкөгө көчүрүү, алыскы жана сейрек жашаган аймактарга ички миграция (мисалы, бир нече жылга келишим боюнча иштөө) ж.б.у.с.

Мезгилдүү миграцияга адамдардын жыл мезгилинин белгилүү бир мезгилдеринде жыл сайын жүрүшү, мисалы, түшүм жыйноо мезгилинде айыл чарба жумушчулары жетишпеген аймактарга, жайында курорттук аймактарга ж.б.

Маятниктик миграция - бул жашаган жериңизден тышкары иштеген же окуган жериңизге туруктуу барып келүү.

3. Миграцияны классификациялоодо анын себептерин аныктоо маанилүү. Калктын миграциясынын негизги себептеринин бири болуп, *экономикалык* жана *социалдык* себептер эсептелет. Бул эки себептерди бөлүп кароо кыйын (бош айыл чарба жерлерин издөө, жумуш издөө, көп киреше алууну көздөө, жашоо образын өзгөртүү үчүн көчүү - айылдан шаарга ж.б.). *Саясий* (саясий куугунтуктоодон, расалык, диний кысымдан кутулуу, саясий шарттардын же мамлекеттик чек аралардын өзгөрүшүнө байланыштуу репатриация), *аскердик* (эвакуация жана резвакуация, депортация) жана башка себептер дагы чоң роль ойнойт.

4. Аткаруу формалары боюнча, миграция *коомдук жактан уюшулган* жана *уюшулбаган* болуп бөлүнөт. Коомдук жактан уюшулган миграция мамлекеттик же коомдук органдардын катышуусу менен жана алардын экономикалык колдоосу менен жүзөгө ашырылат. Уюшулбаган миграция материалдык же уюштуруучулук негизсиз мигранттардын өз күчтөрү жана каражаттары менен жүзөгө ашырылат.

5. Адамдардын кыймылы өз чечими менен же ага көз карандысыз, башкача айтканда күчкө салуу менен жүргүзүлүп жаткандыгына жараша, миграция *ыктыярдуу* жана *аргасыз* (мажбурланган) болуп бөлүнөт.

Калктын миграциясы адамзаттын жашоосундагы жана анын өнүгүшүндөгү эң маанилүү окуя болгон. Миграциянын аркасында биз дүйнө калкынын ар кандай расаларын жана этникалык топторун байкай алабыз. Калктын кыймылынын негизги себеби - адамдын жакшы жашоого болгон табигый каалоосу. Азыркы

дүйнөдө калктын миграциясы эң маанилүү социалдык-экономикалык көрүнүш болуп калды.

Бүгүнкү күндө дээрлик бардык өлкөлөр миграциялык эмгек биржасына тартылган. БУУнун эсептөөлөрү боюнча, дүйнөдө 120дан 200 миллионго чейин эмгек мигранттары ырасмий катталган. Орточо алганда, жалпы мигранттардын 48% аялдар түзөт.

Миграциялык процесстер учурда эмгек ресурстарын кайра бөлүштүрүүнүн куралы катары гана эмес, ошондой эле көптөгөн мамлекеттердеги мамлекеттер аралык мамилелердин өнүгүүсүнүн тенденциясын жана ички абалын аныктоочу чөйрө катары кызмат кылат.

Кыргызстандын калкынын миграциясы Кыргызстандагы жана анын региондорундагы саясий, демографиялык, социалдык, экономикалык процесстерге күчтүү таасир этет, ошондуктан, миграциялык процесстерди жөнгө салууга жана көзөмөлдөөгө багытталган мамлекеттик административдик чечимдердин мааниси кыйла жогорулады.

Өлкөнүн калкынын тышкы миграциясынын негизги агымы Россияга (мигранттардын жалпы санынын 81%) Казакстанга (15%) туура келет. Жыл сайын мигранттар Кыргызстанга миллиарддаган доллар которушат. Акча которуулардын жалпы агымынын 92% Россия Федерациясына, калганы Казакстан, АКШ жана башка алыскы чет өлкөлөргө туура келет.

Ырасмий маалыматтарга таянсак чет өлкөгө туруктуу жашоого кеткендердин саны 540 миңден ашуун мурунку мекендештер. Мындан тышкары, эмгек миграциясында 700 миңге жакын адам бар. Алардын ичинен акыркы маалыматтар боюнча Россияда - 520 миң, Казакстанда - 80 миң, Түштүк Кореяда - 14 миң, Түркияда - 14 миң, алыскы чет өлкөлөрдө (Европа, АКШ, Жакынкы Чыгыш, Азия) - 30 миң. Бирок бул көрсөткүчтөр чындыгында бир кыйла көп экендиги талашсыз. Кыргызстандан барган эмгек мигранттарынын көпчүлүгү Россия Федерациясында жана Казакстан Республикасында жашашат. Иш жүзүндө Кыргыз Республикасынын эмгекке жарамдуу калкынын көпчүлүгү ЕАЭБ мамлекеттеринин аймагында иштешет.

Жарандардын кетишинин негизги мотиви экономикалык. Өлкөдөгү эмгек акынын төмөндүгү жана жумушсуздуктун деңгээли жарандарды кирешесин чет өлкөдөн издөөгө аргасыз кылат. Кирешеси төмөн үй-бүлө мүчөлөрү эмгек миграциясына кетишет, бул аларга акча которуу аркылуу жакырчылыктын чегин жеңүүгө мүмкүндүк берет.

Кыргызстандагы миграциялык кырдаалды талдоо ички жана тышкы миграцияны толук контролдоонун

жана эсепке алуунун жоктугуна байланыштуу, тутумдук мүнөздөгү учурдагы олуттуу көйгөйлөр жөнүндө, чет өлкөлүктөрдүн республиканын аймагында болуу, ошондой эле республикага келген чет өлкөлүк жарандардын санынын өсүшү менен байланышкан, бул белгилүү бир деңгээлде либералдык улуттук мыйзамдардын натыйжасы.

Өлкөбүз эгемендүүлүгүн жарыялаган соң, саясий жана экономикалык маанидеги эркиндикке ээ болуу менен бирге, жарандарынын дагы чет өлкөгө эркин чыгуу кыймылы башталган. Кыргызстандын миграциясынын тарыхына кайрылсак эки негизги себептерин жана анын мезгилдерин байкоого болот. Биринчи миграция мезгили – демографиялык миграция мезгили аталып, анын бирден-бир себеби этникалык маселелерге таянса, ал эми экинчи мезгили – экономикалык миграция мезгили деп аталат да, экономикалык киреше жана пайда табуу максатында көчүүнү түшүндүрөт. Миграциянын биринчи мезгилинде Кыргызстандын жарандарынын сыртка көчүп кетүүсү демографиялык мүнөздө болуп, үй-бүлөлөр менен көчүүлөр байкалган. Бул миграциянын багыты 1994-жылдарга чейин кескин түрдө мигранттардын санынын көбөйүп андан соң акырындык менен азайышына алып келген.

Миграциянын экинчи түрүнө калктын жашоо деңгээлинин төмөндүгү, (айрыкча тоолуу жана алыскы райондордо), туруксуз саясий кырдаал, республиканын учурдагы өзгөчөлүктөрүн эске албастан, жүргүзүлүп жаткан социалдык-экономикалык реформалардын бурмалоолору, экономиканын дээрлик бардык тармактарындагы ишканаларды реструктуризациялоо жана андан кийин жоюу, жумуш ордунун өтө тартыштыгы себеп болууда.

Жыйынтыктап айтканда, бүгүнкү күндө Кыргызстан экономикалык, саясий жана социалдык өнүгүүнүн маанилүү этабында турат. Бул процесстин негизги катышуучусу - эң мобилдүү, өзгөрүүгө жакын жана жаңы нерселерди кабыл алуучу, жарандык коомдун активдүү бөлүгү болгон жаштар. Булар ар кандай тармакта инновациялык долбоорлорду жана технологияларды ишке ашырууга жакшы жөндөмдүү жаштар.

Эгерде коом жана мамлекеттик органдар аларды жакшы иштерде жана иш-аракеттерде колдосо, алардын муктаждыктарына түшүнүү сезими менен мамиле жасаса, азыркы муундагы жана келечектеги жаштар өз миссиясын аткарышат, бул, биринчи кезекте, жаш муунга ставка жасоо экендигин унутпаш керек. Бул өлкөнү түзүү жана аны өнүктүрүүнүн ачкычы. Тармактык жана аймактык аспектке калктын механикалык кыймылына таасир этүүчү мамлекеттик чаралардын мааниси эмгек ресурстарынын эркин жылышы үчүн

шарттарды түзүүнү эске алуу менен жумуш менен камсыз кылуу чөйрөсүн кеңейтүү үчүн рыноктук механизмдерди колдонууга багытталышы керек. Жергиликтүү эмгек рынокторунун калыптануу даражасы социалдык-экономикалык жана демографиялык өзгөчөлүктөрүнө жараша республиканын ар кайсы аймактарында өзгөрүлүп турат.

Ушул мүмкүнчүлүктөрдү эске алуу менен калкты иш менен камсыз кылуунун максаттуу программаларын иштеп чыгуу жумушсуз жумушчу күчүнүн кыймылын жөнгө салуу үчүн негиз болуп бере алат. Бул чаралар, ошондой эле, учурдагы "Калкты иш менен камсыз кылуу жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамында да каралган, анда эмгек рыногунда чыңалууну сезген жерлерде жаңы жумуш орундарын түзүүгө мамлекет тарабынан атайын ссуда берүү аркылуу дем берүү, калктын иш менен камсыз болушуна шарт түзүүчү убактылуу субсидиялар, салык жана башка жеңилдиктерди берүү каралган.

Ушундай жеңилдиктерди пайдалануу менен жаңы жумуш орундарынын негизги бөлүгү айыл жеринде түзүлүшү керек.

Адабияттар:

1. Эргешбаев У.Ж. Миграция населения Киргизской Республики в Россию: социально-экономические последствия. // Регион: Экономика и Социология. - 2010. - №2. - С.156-165.
2. Демографический ежегодник Кыргызской Республики: 2015-2019. - Бишкек: Нацстатком КР, 2020. - 320 с.
3. Единый доклад по миграции в Кыргызской Республике. - Бишкек: Министерство труда и миграции КР, 2019. - 40 с.
4. Эргешбаев У.Ж., Аманбаева У. Кыргызстан: миграция населения после двух «тюльпановых революций» и ошских событий 2010 года //Человек и труд. - 2011. - № 1. - С. 25-28.
5. Бокоев Б.Н., Давлетбаева Ж.Ж., Канарина А.Е. Эффективные миграционные модели в условиях развития интеллектуального потенциала страны. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №8, 2019. С.184-188.